

Відгук
офіційного опонента
про кваліфікаційну наукову працю
Задорожньої Ірини Володимирівни

*«Географічна лексика лівобережних середньонаддніпрянських говірок:
склад, варіювання семантичної структури»,*

подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова до спеціалізованої вченої ради

Д 26.173.01 Інституту української мови НАН України

(повний обсяг дисертації 332 с.; основний текст на 162 с.; Київ, 2021)

Сучасні дисертації з української діалектології це не тільки дослідження, у яких в основному тексті вміщені вступ, огляд наукової літератури, аналіз матеріалу, висновки та список використаної літератури, а й багатющі додатки: фонозаписи з розповідями діалектоносіїв, індекси проаналізованих лексем або окрема лексикографічна праця, що вміщує їх, різні схеми, діаграми та ін. Саме такою працею, на нашу думку, є цікава дисертація Задорожньої Ірини Володимирівни.

Темою аналізованої праці визначено народну географічну лексику частини лівобережних середньонаддніпрянських, зокрема черкаських, говірок.

Мета роботи – виявити в лівобережних середньонаддніпрянських говірках географічну лексику, проаналізувавши її склад, семантику і просторове варіювання. Для досягнення мети авторка виконала такі завдання:

- за спеціально створеним питальником зафіксувала народну географічну лексику частини лівобережних середньонаддніпрянських говірок;
- змодельовано структуру тематичної групи лексики – народної географічної термінології;
- проаналізувано семантичну структуру народних географічних назв;
- здійснено порівняльну характеристику лексико-семантичних особливостей народної географічної термінології з номінами інших досліджених

територій України та літературним стандартом, виокремлено загальнозживані та локальні риси;

- укладено реєстр діалектних географічних назв Лівобережної Черкащини.

Таку величезну роботу провела дослідниця, аналізуючи власноруч зафіксований матеріал. Структура дисертації належно продумана: складається зі вступу, трьох розділів («*Аспекти вивчення діалектної географічної лексики*», «*Структурно-семантична характеристика географічної лексики на позначення рельєфу та його частин*», «*Структурно-семантична характеристика географічної лексики на позначення гідрооб'єктів та їхніх частин*»), висновків і багатьох додатків.

У першому розділі представлено теоретичні та методологічні засади дослідження, а також проаналізовані праці дослідників. Особливо відзначаємо, що цей аналіз здійснено на всеслов'янському фоні, а не так, як і досі трапляється: спершу аналіз досягнень російських учених, тоді щось і про українських, а інші слов'янські дослідження залишаються осторонь. Так, авторка аналізує праці таких мовознавців: Й. Шютца (сербська і хорватська мови), П. Нітше (польська), Р. М. Малько (чеська і словацька), Е. І. Григоряна (болгарська і македонська), П. Л. Маштакова, Е. М. Мурзаєва, В. М. Мокієнка (російська), І. Я. Яшкіна (білоруська мова) та ін. У роботі часті покликання на працю М. І. Толстого «Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды», у якій подано докладний зіставний аналіз слов'янських географічних назв.

Джерелом дисертації стали записи народної географічної лексики, зафіксовані за спеціальним питальником упродовж 2014–2018 років у 16 опорних населених пунктах чотирьох районів Лівобережної Черкащини (магнітофонні записи понад 38 годин звучання), а також використані друковані та рукописні матеріали.

Для аналізу зафіксованої географічної лексики І. В. Задорожня обрала перевірену багатьма дослідниками структурно-семантичну організацію лексичного складу, запропоновану Т. О. Ястремською: тематична група лексики → лексико-семантична група → семантична підгрупа → семантична мікрогрупа → семантичний ряд → семантичний мікроряд. Усі зафіксовані географічні

номени авторкою поділено на дві тематичні групи («*Структурно-семантична характеристика географічної лексики на позначення рельєфу та його частин*», «*Структурно-семантична характеристика географічної лексики на позначення гідрооб'єктів та їхніх частин*»), 8 лексико-семантичних груп, 16 семантичних підгруп, 13 семантичних мікрогруп та 3 семантичні ряди. Такий поділ уможливив докладний аналіз народної географічної термінології частини середньонаддніпрянських говірок.

Установлено, що основна частина діалектних географічних назв праслов'янського походження, які зберегли своє базове значення в українській мові; зафіксовано багато номенів локального утворення; серед фіксацій переважають однослівні лексеми, утворені суфіксальним та префіксально-суфіксальним способами, рідковживана префіксація та композитні утворення; серед складених назв переважають моделі *іменник + прикметник* та *дієслово + прикметник*; джерелами поповнення аналізованої лексики стали номени інших тематичних груп у результаті метафоричного перенесення одних назв реалій на інші; виявлено чимало полісемантичних назв. Дослідниця висновковує: «*Географічні назви лівобережних середньонаддніпрянських говірок утворюють складну розгалужену систему неоднорідних за формою і семантичним структуруванням одиниць. Це як відомі в інших діалектах номінативні лексеми, так і локально поширені. Діалектне мовлення засвідчило ширше порівняно з літературним стандартом побутування низки найменувань, збереження в середньонаддніпрянських говірках значної інформації, релевантної до поглибленого аналізу генези Середньої Наддніпрянщини як діалектного простору, так і літературного стандарту*» (154 с.).

Робота відзначається не тільки багатством досліджуваного матеріалу, а й докладним аналізом його, вдалим використанням наукової термінології, правильними узагальненнями та висновками.

До цієї цікавої і цінної дисертації є декілька зауважень, радше побажань.

1. Варто було б подати карту Лівобережної Черкащини з позначеними населеними пунктами, у яких були зроблені записи; а також добре було б представити хоч декілька лінгвогеографічних карт.

2. Відзначаючи, що серед географічної лексики трапляються лексеми інших груп (пор.: *коліно, рукав, штани* та ін.), очевидно, цей ряд можна поповнити і лексемою *шия*, яку виявлено в такому контексті у додатках: А за ліси мені розкажіть. У Гельмязові які ліси? – *окац'їйовий л'іс дубова шийа* (332 с.). (Підтвердити чи спростувати наше припущення може тільки дисертантка).

3. Деякі зауваження до мовного оформлення тексту дисертації:

- незрозуміле таке твердження авторки: «Цікавим є двослівний номен *горова вода*, у якому не відбувається характерне для літературної норми чергування *о* з *і* в корені слова» (115 с.). А чому тут мало бути це чергування?

- порівняйте ще одну незрозумілість – *місцевісті* (138 с.);

- відзначаємо перенасичення тексту дієсловами на *-ся / -сь*: *утворювалися назви* (105 с.) – *самі?, здійснювались комплексні заходи* (95 с.) – *самі?, номени <...>, які посідаються центральне місце* (147 с.), *всі вони представляються лексико-семантичне поле* (117 с.) та ін.;

- ужиті деякі росіізми (*вигорівшого торфу* (90 с.), *полоски поля* (79, 81 с.)) та ненормативні сполучення (*лексема <...> має місце в кількох ЛСГ* (60 с.), *має місце ця назва і в інших українських говірках* (149 с.));

- не бажано поєднувати два слова – іншомовне й українське – однакової чи близької семантики – *дисертаційне дослідження* (8, 36 с.).

Висловлені зауваження-побажання до тексту дисертації не мають концептуального характеру і жодною мірою не применшують ваги рецензованого дослідження, у якому вдало використано наукову термінологію з дотриманням наукового стилю.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розширенні території аналізу народної географічної термінології, тобто всього середньонаддніпряньського діалекту, а також в аналізі семантичних зрушень, коли географічні апелятиви переходять у розряд мікротопонімів.

Основні положення дисертації різноаспектно апробовані у формі доповідей на 4 Всеукраїнських і 7 Міжнародних наукових конференціях та 1

закордонній (Польща). Основні положення дисертації викладено в 5 одноосібних статтях, із яких 4 – у фахових виданнях України, 1 – у закордонному науковому виданні. Ці публікації відбивають зміст кожного розділу виконаного дослідження.

Текст автореферату відповідає змістові дисертації.

Отже, вважаємо, що дисертація «*Географічна лексика лівобережних середньонаддніпрянських говірок: склад, варіювання семантичної структури*» є ґрунтовним цілісним дослідженням, виконаним на високому науковому рівні, з належно вмотивованими результатами теоретичного та прикладного характеру. Вона відповідає усім вимогам, які висувають до таких робіт, а її автор – **Задорожня Ірина Володимирівна** – заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

28.04.2021

Аркушин Григорій Львович,
доктор філологічних наук, професор
кафедри історії та культури української
мови Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Відрук надійшов до спеціалізованої
вченої ради Д 26.173.01 Інституту
української мови НАНУ 30 квітня 2021 р.
Членів секретар спецради В.М. Гурса

